

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felölös szerkesztő és kiadó-tulajdonos :

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanúsított szívesességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia” füzetit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhöz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Csetz János
magyar táborszó.

SZAMOSÚJVÁR,

Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája
1906.

TARTALOM.

- A magyar-örmény püspöki szék és a Balkán.* — I. — Irta:
Merza Gyula.
A magyarok eredete és őslaka. — Tizenötödik közlemény. —
Irta: Szongott Kristóf.
Örmény oltárképek. — Dr. Herrmann Antaltól.
Egy örmény bibliografia tervezete. — Dr. Bányai Elemértől.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

- Szábbághián patriarkha.
Argutinszky herczeg levele.
Govrik Gergely mechithárista atya leveléből.
† Seprősi Czárán Gyula.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

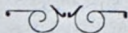
- „Pro Armenia“ — angolul.
A legújabb „Khéghuni.“
A romániai örmények lapja.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Kiállítás Bukarestben.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

- Fejedelmi adomány.
Az orosz-örmények.
Örmény küldöttség.
Egy áldozatkész örmény nő.
Hány örmény lakik Párisban és Londonban?
Indiai örmények.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona,
fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér. —

A MAGYAR-ÖRMÉNY PÜSPÖKI SZÉK ÉS A BALKÁN.

Irta: MERZA GYULA.

I.

A római pápától kormányozott nyugati és keleti katholicizmus láncszemenként összefüződő ritusai sorában, mintegy középen a latin és görög szertartás között foglal helyet az örmény rítus.

A hazai örmény szertartású római kath. egyház láncszeme pedig különösen azért is becses, mert azt a hazaszeretet tüzeiben a magyar érzelműség rég bearanyozta. Ha ez a láncszem netalán kiesnék a magyarhoni katholicus világ köréből, megszakadna az az összekötő átmeneti kapocs, mely nálunk a latin és görög szertartású egyházak határvonalán mindkét rítus főbb tulajdonságait magában egyesíti.

Éppen ezért elérkezettnek látszik az idő, hogy ezt a gyöngülő kapcsot újra kovácsoljuk a magyar hazafiság kohójában kiizzott arménizmus ércanyagából; hadd aczélolja azt meg a hálaérzet időtleg időkig. Amde mit is értünk tulajdonképpen arménizmus alatt?

Ez alatt értjük ugyanis a hazai örmények részéről ma már nem annyira nyelvi, mint inkább kegyeletszülte megnyilvánulását annak az ősi hagyományokon és szokásokon fölépült érzelmvilágnak, mely nemzedékről nemzedékre az örmény rítusban csucsosodott ki anélkül, hogy a magyar hazafisággal össze ne kapcsolódott volna.

Tehát az örmény faj ma már csak annyiban tekinthető nálunk nemzetiségnek, a mennyiben származására

és vallásában örmény, míg lelkületére nézve és a hazaszeretetben teljesen magyarnak vallja magát.

Ez volna az ideálja annak a módnak, a melylyel hazánk összes népfajai a magyarsághoz csatlakozhatnak.

Éppen ezért a magyar arménizmusnak ezt a példátadó magasabb hivatását előmozdítani valóságos országos érdek. Ott kell tehát az arménizmust kiemelni, fölmagasztalni és a közelismerés piedesztáljára helyezni, hol a legfényesebben és a legeredetibben képes megnyilatkozni, t. i. az örmény püspökség reaktíválásában. A ki az utolsó tíz év óta rokonszenvvel kíséri a hazai örmény püspökség kérdésének fejlődő fázisait, az elégtétel bizonyos nemével tekinthet vissza a lefolyt dezzenniumra, mely a magyar Millénium és a katolikus Szentév jubiláris ünnepeinek és a mechitháristaszervezet 200 éves alapítása fényesen megült évfordulójának tanúja volt.

Ugyanis ez alatt az idő alatt úgy a sajtóban, mint magában az örmény társadalomban is az örmény dolgok iránt való érdeklődés nemcsak hogy az egész vonalon megindult, hanem valósággal lendületet vett.

Az örmény püspökségnek a szó- és eszmeharczban megtisztult kérdését legtalálóbban definiálta a Magyarország cz. napilap „Az örmények vágya“ 5 év előtt megjelent örménybarát cikkelyében, mely így szól:

„Száznyolczvanöt esztendőn keresztül hangzik föl az óhaj, tehát nemcsak egy nemzedék ideálja, vágya az örmény püspökség felállítása, hanem nemzedékeké s hogy daczára a folytonos visszautasításnak, soknemű ellenvetésnek, nem aludt el egyik vagy másik nemzedék lelkében mindörökre, hanem fölújult, kizöldült, a visszautasításból új tápot nyert, mint a fa kivirágzik, ha megcsapja a tavasz éltető lehellete: az következik, hogy ennek a vágnak igazságon kell alapulnia.“

És nem érdektelen itt megjegyezni, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum nagybecsű gyűjteménye egy pecsétnyomót őriz, mely annak a Márton örmény püspöknek volt a tulajdona, kiről Miklós esztergomi érsek J. C. Eder „Exercitationes Diplomaticae“ czimű munkájában így ír: „Venerabilis in Christo Pater frater Martinus praedicta gratia

Episcopus Armenorum de Tulumachy noster suffraganeus.“ Tehát ez az 1453-ik évi levél arról tanuskodik, hogy Havasalföldről egy középkori örmény bevándorlás is volt, melynek legfőbb bizonyítéka a vöröstoronyi szorosnál tényleg fenállott örmény püspökség, melynek megszűntével a jogfolytonosság 1690-ben a szamosújvári örmény püspökség létrejöttével nyert kifejezést és a melynek reaktiválása ma is indokolt. Szebenvármegyében tényleg három helység is viseli a Tolmács illetve Talmács nevet, mint a melyek közül a vöröstoronyi szoroshoz legközelebb eső helyiségben az állítólag Árgesből beköltözött tolmácsi örmény telep sajátírítású püspöke a primás közvetlen érseki fenhatósága alatt működött.

Eltekintve azonban az örmény püspökség igazságos és így jogi szempontból is helyes bázisától, eltekintve továbbá az örmény szertartás és a magyar liturgia kölcsönhatásától: rá akarok most mutatni egy közelfekvőbb szintén jelentékeny körülményre, mely az örmény rítus fentartásának a szükségességét általános magyar politikai és katolikus néző pontból igazolja.

Ezzel azt akarom mondani, hogy az örmény püspöki szék betöltésének a kérdése nem csupán felekezeti érdek, nem többé csak egy különálló rítus sérelmének a lokális orvoslása, hanem egyenesen magyar nemzeti követelménynek tekintendő.

A ki ismeri a hazai örménység multját, hazafias magyar érzületét, tapasztalt hűségét, sehová se gravitáló nyílt jellemét, törhetetlen hazaszeretetét és meg nem rendíthető mély vallásosságát, az az alábbi fejtegetésekből könnyen megértheti, hogy ez az 1672 óta betelepült népelem annyi példáját szolgáltatja az egyházi, politikai és társadalmi megbízhatóságnak, hogy jövőjének a kristálytisztaságát még a kétség lehellete se homályosíthatja el.

* * *

A dolog lényege abban áll, hogy a „Congregatio de propaganda fide“ a hitterjesztés körül kimondotta irányelvül, hogy áttéréseknél a protestánsok a latin származású, a schizmatikusok pedig a görög és örmény szertartású katho-

likus egyházba veendők fel; utóbbiaknak tetszésüktől tevén függővé, hogy ahhoz a keleti ritushoz csatlakozzanak, a melyikkel inkább rokonszenveznek. Ha tehát a hazai örmény kath. egyház élére saját szertartású püspököt állítanak, ki pl. egyúttal mint apostoli vikárius a nem kis számú balkáni örménység főpásztorja is lenne, akkor ez a tekintélyben megnövelt intézmény általános katolikus missziót hivatott teljesíteni nem csupán Románia, Szerbia és Bulgária örmény keleti vallású lakócai között, hanem egyúttal említett országok azon görögkeleti lakócai között is, kik az örmény rítus révén óhajtanak katolikusokká válni.

Ezzel az örmény szertartás honi magyar missziója még az örmény oltárnyelv ellenére is felette kiváló egyházpolitikai jelentőséget nyer; mert a hazai görögkeleti román és szerb hivek közül ezentúl bárkinek szabadságában fog állani akár görögkatholikussá, akár örménykatholikussá lenni, a szerint, hogy melyik keleti rítus révén kíván a római egyházzal uniálni. Már pedig az elhatározás nagyfontosságú; mert aki pl. örménykatholikussá lesz, az annyi, mintha a magyarsághoz csatlakozott volna.

Persze a megfelelő törvényes eljárás, illetve dispensáció szem előtt tartása mellett — főként vegyes házasságnál — bárki más is a hazafias örmény egyház sorába léphet, vagyis ezáltal egy olyan keleti ritust választhat, mely magyar nemzeti szempontból hazánkban páratlan küldetéssel van felruházva.

Tehát a Verzereskul (Verzár) halála óta betöltetlen hazai örmény püspöki szék kapcsolatba hozva a mechitharisták újvidéki misszióplebániájával, egy katolikus szempontból is előkelő egyházi középponttá fog válhatni, melyet Róma egyenesen hitküldéri jellegénél fogva az al-dunai országok és hazánk ó-hitű nemzetiségeinek az örmény szertartás segélyével is eszközlendő visszatérítése reményében föltétlenül támogatni köteles.

Hisz az egyetemes egyház új tekintélyes faktorra tesz szert, ha a római pápa a hittérítő örmény szerzet egyik legalkalmasabb képviselőjét apostoli helynökké kinevezvén püspöki rangra emeli; mert ezáltal az erdélyi

négy örmény plebánia s a balkáni, főként pedig a Bulgáriába újabban bevándorolt tekintélyes számú örmény hivek élére egy az illető országok nyelvét is beszélő sajtóritusú főpásztort állítana. Általános katolikus szempontból pedig sokkal elsőbbrangú az az érdek, hogy a Balkánon gyöngye lábón álló katolikus egyház hivekben és így erőben is gyarapodjék, semmint az a kifogás, hogy az erdélyi püspöki megye eddigi négy örmény szertartású plebániájától elesik, melyek miként 190 év előtt, újra örmény püspök jogos fenhatósága alá kerülnének.

Ezzel látszólag csak említett egyházmegye veszt, különben is általa csak ideiglenesen adminisztrált másritusú hiveket; de a római egyház nyer, sőt éppen az örmény rítus önállósítása útján keletfelé a legsikeresebben terjeszkedhetik.

Ennélfogva magának Rómának áll érdekében, hogy meglévő rítusainak mindenütt megfelelő tért és hatáskört nyitva, azoknak az életföltételeit éppen ott biztosítsa, a hol a kedvező helyzet, a körülmények és a hajdan megszakadt történeti múlt fonálának ujolagos fölvételével a Szentszék befolyását hathatósan kiterjeszteni vélheti.

Már pedig a magasabb egyházpolitikai cél előtt a kicsinyes féltékenykedésnek, pláne egy provizorium megszüntetésével mielőbb véget kel érnie, miután egy magyarhoni örmény püspökség a latinszertartás hatáskörét nem érinti, sőt inkább a görögkath. egyházzal fog nemes versenyre kelni az orthodox népek köréből szerzendő hivekkel is a keleti katholicizmust terjeszteni; minthogy a megtérő schizmatikusokat a kánonjog értelmében a latin rítusra úgy sem szabad áttéríteni. Tehát az erdélyi-balkáni örmény püspökség eszméjének önálló apostoli vikáriátus alakjában leendő megvalósítása a kath. anyaszentegyház egyik kiváló újabbkori alkotása lenne. Sőt a felsorolt okokból fontos misszió, mely ennek az intézménynek a horderejét meghatványozza, a mechitharistáknak Európában oly nevezetes új működési tért nyithat, hogy miként a velencei anyakolostorból a trieszti, illetve bécsi, akként idővel egy magyarhoni örmény kath. papnevelő intézet is igen könnyen kialakulhat.

Egy ilyen intézet pedig hármonikusan egészítené ki a hazai örmény püspökség itthoni és balkáni küldetését.

A tudós mechitháristák egész Keleten nagy tekintélynek örvendő misszionáriusok, kik a hazai örménység hazafias és magyarérezelmű behatása alatt Magyarországnak a Kelettel való kapcsolatát nemcsak egyházi, de közgazdasági, kereskedelmi és tudományos téren is hathatósan előmozdítanák.

Már magában véve az a körülmény, hogy a balkán-félszigeti örmény plebániák megfelelő diplomáciai egyezmény alapján magyar székhelyű örmény püspök fenhatósága alá kerülhetnének és esetleg később még papjaikat is egy hazai örmény papnöveldeből nyernék, hol a magyar nyelv és irodalom, a magyar történelem és geográfia, egyházjog és alkotmánytan révén még a nem magyar illetőségű örmény klerikusok is magyar szellemben nevelődnének: idővel többet érne minden diplomáciai hálózathoz, mely Keleten a magyar rokonszenvet ébrentartsa.

De eltekintve az ország határain túl terjedő perspektívától, az örmény vikáriátus nálunk ide haza egy különben is szép történeti multtal dicsekvő s a jövőben még inkább magyarhátterű feladattal bíró hazafias magyar egyháznak leendő szilárd talpköve.

Ennélfogva keleti összeköttetéseink ápolására nem kis jelentőséggel bírt volna, ha teszem föl a névrokon gráci l a z a r i s t a szerzetesek helyett vagy mellett — miként az első hír nyomán szárnyra kelt — a szentlázárszigeti mechitháristák települtek volna le nálunk, kik egy ízben folyamodtak is Szamosújvárt való letelepedésük iránt. — Persze ujabban a bécsi mechitháristákról van szó.

(Folytatása következik.)

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Tizenötödik közlemény.)

IX. Czikkely. A magyarok többi rokonai.

1. Fejezet. A kún.

Habár eddig már tizenegy rokonról (finn-ugor, török-tatár, hún (szittya-scytha), parthus, massageta, [dáhá, száká, chus], avar, bászilida, bolgár, kazár, szábír, besenyő) tettem említést, mégis a hátralevő négy rokonról is még mondok néhány rövid szót; ezen rokonok a következők: a kún, a hazai szláv, a német és az olasz... Mind a négy nép itt a hazában rokonult a magyarral. A kúnok és az a néhány olasz család, mely hazánkba költözött, mindnyájan beolvadtak a magyarságba; az itt talált szláv és a beköltözött német családok közül is többen már magyarokká lettek.

Szóljunk ezen fejezet alatt a kúnról.

Kunok (Comani, Cumaní, *Κόμανοί*), — mondja a tudós Márki Sándor dr. — az ural-altaiak, helyesebben a turániak közé tartoztak, kik 750. a Volga és Jajk, valamint a Kaukázus vidékein tűntek fel először. A bizanciak guzoknak, uzoknak, a magyarok kunoknak, az oroszok paloczoknak nevezik. Latin cumanus nevek onnan van, hogy a Kuma partjain laktak, hol több helynév emlékeztet reájuk, valamint Dagesztánban is; így Khunsak vagy Kunsakh, hol hajdan az avarok khánjai laktak; Dagesztánban laktak a várkunok is s ott a Huns vagy Khuns kerületben Khansagh nevű város áll. Az orosz évkönyvek először csak 1061-ben említik őket s a paloveczek az az a kunok négy ága Nestor szerint: a besenyő, turkmen, török és palovec. A Névtelen azonban már 889-ben szerepelteti a hét kún vezért, kik előbb az oroszokkal, majd a magyarokkal szövetkeztek. A hét kún nemzetséget IV. László is említi s a kún név mindenestre régibb 889-nél úgy, hogy használatában nincs anakronizmus. A kúnok

még a XIII. században is oly nagy számmal laktak Fekete-Kunországban, hogy a velencei és olasz kereskedők érdemesnek tartották meg is tanulni nyelvüket; ennek köszönhetően az 1303-ból való Petrarca-kodexet, mely a főbb kun-szavakat és szólásmódokat tartalmazza s mely „kétségtelenné“ teszi a nyelv török voltát (Codex Cumanicus, kiadta gr. Kuun Géza). Ezzel szemben azonban figyelmet érdemel, hogy a romániaiak nyelvében csak újabb és kevés a török hatás, ellenben ezeknél többre megy a magyar kölcsönszó. A kun nyelv utolsó ismerője, a hagyomány szerint, Varró István karczagi lakos volt, (meghalt 1770-ben). Pallas-Lexicon 11. köt. 106. lap.

2. Fejezet. A hazai szláv, német, olasz.

Azt tudjuk, hogy sok szláv és német család olvadt bele a magyarságba; az sem ismeretlen előttünk, hogy bőven ment át a szláv és német elem (az olaszból csak néhány szó [?]) a magyar nyelvbe; de azért még senki-nek (?) sem jutott eszébe az, hogy ezt a három nemzetet is a magyarok rokonai közé sorozza. Pedig ez a három is éppen olyan rokona a magyarnak, mint az a tizenegy, melyekről már eddig szólottam.

A hazai szláv, német és olasz eredete és történelme eléggé ismeretes mindnyájunk előtt; azért ezekről itt mit sem szólok, hanem — Isten segítségével — általmegyek a „negyedik szakasz“-ra.

Tanulmányom, melynek vonatkozó részét itt közöltem, tanuskodása szerint, tehát három vérrokona és tizenöt rokona van a magyarnak.

NEGYEDIK SZAKASZ. A MAGYAROK ŐSLAKA, RÉGI HAZÁJA.

I. Cikkely. A régi haza felkeresésére irányzott törekvések.

1. Fejezet. Követte-e siker a hazát keresők fáradozásait?

Azóta, hogy Árpád hont alapított magyarjai, testvérei számára, több mint ezer éve mult el... És ezen hosszú

időköz alatt alig néhány lelkes hazafi találkozott széles e hazában, kik reá szánták magukat arra az ismeretlen útra, melynek nemes célja az volt, hogy őket felejthetlen, drága őseik, nagynevű elődeik nyugvó poraihoz vezesse . . . Nemes a szándék, mely lépteiket vezeti, a cél is világos; de homályos az út és bizonytalan a hely, a mely felé törekszenek. Ez az oka annak, hogy még a kiváló Zichy Jenő gróf, ki kellően elkészülve, duzzadó zsebbel és nem üres tarisznyával, mint tette legfőbb előde, kelt merészletes utjára, ki százezreket áldozott a leghazafiasabb ügy érdekében, ki fölötte becses, gazdag néprajzi gyűjteményt hozott Keletről magával, — sem mondhatja el, hogy: „Ime! felfedeztem őseink lakóhelyét, régi hazánkat. Ez a maroknyi föld az ősi hazából és ez a darabka csont elődeink porhüvelyéből való!“ Sem a nemes grófnak, sem egyetlen egy elődének meghálálhatlan fáradozását közvetlen siker nem követte: az ősi hazát egyik sem fedezte fel; nem, mert nem ott keresték azt, a hol az valósággal létezett, hanem másutt . . .

Mielőtt elmondanám azt, hogy az én elméletem szerint, hol terült el az ősi magyar haza, lássuk hogy hol jártak az ősi hazát kereső honfitársak!

2. *Fejezet. Kik voltak azok, kik az ősi magyar haza felkeresése végett Keletre utaztak?*

Zichy Jenő gróf, nagy munkája VI. kötetének (mely ezt a címet viseli: „Keleti utazások a magyarság eredetének felderítése érdekében“) első fejezetében („I. Expedíciók és kutatások a középkor elejétől a XIX. század végéig“) az őshaza keresésében előtte járt dicső hazafiak törekvéseit történetirői elfogulatlansággal s előkelő igazságszeretettel valóban kitünően méltatja. Kezdi Julianon, kit tudvalevőleg csak Vámbéry Ármin nem ismer el hitelesnek, majd kútfőink közül rendre veszi Bonfinit, Herbersteint, az orosz küldetésben járt követet, a XVIII. század elején élt Hatvani-Turkolyi Sámuel, Orlay Jánost, „ki Finnországtól a Kaukázusig mindenütt a magyarság nyomait vélte látni“, a XIX. század első éveiben Oroszországba

indult Nagylaki Jaksics Gergelyt, Obernyik Lászlót, Rentz Józsefet, Szabó Nazarius volt körösbányai ferenczrendit, Maróthy orvosnövéndéket, kik mindnyájan abban a hitben lépik át Oroszország avagy Ázsia földjét, hogy valamely szép napon a magyarok odahaza maradt, magyarul beszélő őseire akadnak.

Az első, ki azzal tisztában volt, hogy magyarokat a Keleten többé nem talál, Besze János.

E tekintetben a XIX. század kezdete óta nagyot haladtunk, a mit a nemes gróf, Besze művének bírálása közben, klasszikusan így fejez ki: „A XIX. század minden kutatója jó eleve tisztában van azzal, hogy magyarokat, Keleten nem fog találni, tehát mindenik tisztán tudományos czéllal indul és törekvése egyedül az, hogy a mai magyarság ősmultját, annak összes vonatkozásaiban földerítse, vagyis tisztába hozza a hármas magyar őshaza földrajzi fekvését, megállapítsa a nyelv rokonsági viszonyait és bevilágítson azon ethnikus viszonyokba, a melyek között őseink a honfoglalás korában és azt megelőzőleg éltek.“

A gyenge készülségű polyhistor Besze Jánosnál mindenkép jelentékenyebb Márlaki Jerney János, az akadémikus, kinek munkái e kor legjobb ilynemű termékei között is az első helyet érdemlik. Három utat tett meg, miket ő maga így nevez el: etelközi, lebediai és parthiai út . . .

Innentúl már nem polyhistorok, hanem képzett specialisták kutatják a magyarság eredetét.

Az új működési tért hárman jelölik meg: Sajnovics, ki a finn-ugor, Körösi Csoma Sándor, ki a mongol és végül Vámbéry Ármin, ki a török nyelvterületre tereli nyelvészeink figyelmét.

Korra nézve Körösi Csoma Sándor járt közülök legelől, „ki meg volt győződve arról, hogy a magyarok őshazáját a Himalaján túl, a khinai Tibetben fogja fellelni. E czélját azonban nem érthette el; de még sem fáradozott hiába, mert a tibeti nyelv, életszokások és vallás ismeretét neki köszöni a tudomány.“

Irányának legbuzgóbb követője szentkatolnai Bálint Gábor, „kinek a kazáni tatár nyelvre vonatkozó közleményei nagyon becsesek s ki mint Széchenyi Béla gróf úti

kísérője különösen a kabard nyelv tanulmányozására adta magát.“

A nemrégien elhalt mezőkövesdi Ulfalvy Károly munkásságának felemlítése után a gróf úr Reguly Antal, ezen igazán úttörő nagy emberünk méltatására tér át . . .

A török nyelvterület elsőrangú magyar kutatója Vámbéry Armin, kinek utazásai az egész világ érdeklődését kötötték le s kinek néprajzi művei örökbecsűek.

A magyarság kutatóinak díszes sorában a nemes gróf úr e helyt Décsei Sámuel, a kaukázusi avarok, — Nogell István, a Tigris vidékét is magyarokkal benépesítő kertész és Berzenczei László emlékét eleveníti fel, hasonlóképp megemlékezik Rómer Florisról és Hampel Józsefről . . .

S itt elérkeztünk azon időponthoz, a melyen túl csak is a gróf Zichy Jenőtől vezetett expedíciók következnek. (A Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának Értesítője. VI. évfolyam, 3. füzet [szeptember], 1905. 234—237 lap).

3. Fejezet. A magyarok szülőföldje, őslaka.

Azok, a kik köteles érdeklődéssel, tartozó figyelemmel olvasták munkám 10. és 11-ik fejezeteit (L. a 29. lapon „Etelköz“ és a 33. lapon „A magyarok keletkezése és bölcsője“ című fejezeteit), már az ott elmondottakból tudják, hogy a magyarok szülőföldje Etelköz volt. Ha aztán azokhoz, miket a jelzett helyeken előbb elmondottam, még hozzáadom azt, hogy a magyar nemzet egyik szülőjének: az örménynek ősi hazája Armenia (Örményország) volt, a másik szülő: a bászilius a római birodalom- és Görögországból eredt, — akkor határozottan állithatjuk, hogy a magyarok szülőföldje Etelköz; a szülők ősi hazája pedig Armenia, továbbá a kelet-római birodalom és Görögország. A magyarok rokonai — a szolgálkodás előtt — jobbára Örményországban és ezen ország szomszédságában, különösen pedig a Kaukasusban tartozkodtak.

A mondottak után most már biztosan tudjuk, hogy hol volt a magyarok szülőföldje és hol laktak a magyar

nemzet szülői: az ősök. Azt is tudjuk, hogy hova kell mennie annak a buzgó, nemzetszerető hazafinak, ki a magyarok szülőföldjét, az ősök lakóhelyét szeretné felkeresné. Annyit azonban már eleve mondhatok, hogy Etelközbe hiába megy a magyart kereső magyar; mert itt nemcsak magyart nem talál (mivel Árpád a magyarokat innen egytől egyig mind kivezette); de sőt magyar sírokra, háztartási tárgyakra, vagy egyéb magyar emlékre sem bukkan; mivel itt igen rövid ideig tartozkodtak a magyarok. De azon magyar utazó is csak hiábanvaló munkát végezne, ki a magyar ősök nyomait a nagyon megkisebbedett Görögországban, vagy a megdőlt kelet-római birodalom területén keresné; mert eredményt nem tudna felmutatni . . . Még csak Armenia, aztán ennek szomszédsága, különösen pedig a Kaukaszus azon helyek, hol az ősökre vonatkozó irat, emlék, vagy egyéb tárgy még elégséges számmal felfedezhető . . .

Elmondott szavaim még a következő kérdésre is: „Miért nem követte közvetlen siker azon magyar utazók fáradságos utazását, kik a magyarok szülőföldjének, az ősök lakóhelyének felkeresésére eddig törekedtek?” — világos, érthető, kielégítő választ adnak: „Nem követte a fáradságos, költséges utat kedvező, kielégítő, közvetlen siker: mivel sem a szülőföldet, sem az ősi lakot nem ott keresték, a hol azok valósággal léteztek, hanem más bizonytalan helyeken“ . . .

4. Fejezet. Hol lakoztak a magyarok rokonai, mielőtt a magyarok őseivel szövetkeztek volna?

A magyarok rokonai: a hunnok, avarok . . . mielőtt a magyarok őseivel szövetségre léptek volna, Armeniában laktak. Állításom helyességét igazolja a nagy Lukácsi is, ki korának egyik legalaposabb és legtudományosabb írója volt. Lukácsi sok tudással irott nagybecsű munkájából itt három helyet idézek, melyek megcáfolhatlanul tanuskodnak arról, hogy előbbi állításom igaz.

Az első helyen ezt mondja: „A magyarok (rokonainak) eredeti szülőföldjét Éjszak-Armeniában, az Araxes

folyó mellékére helyezem.“ (Lukácsi, A magyarok őselei, II. rész, 46. lap).

A második helyen ezt írja: „Armenia éjszaki vidékeit tartom a magyarok (rokonai) eredeti szülőföldjének.“ (Lukácsi, A magyarok őselei, II. rész, 167. lap).

A harmadik helyen a következő jelentős szavakat olvassuk: „A magyarok (rokonainak [Sz. K.]) szülőföldre és eredeti lakhelye — nézetem szerint — Nagy-Örményszág, névszerint annak északi része, mely hajdan Felső-Armeniának neveztetett és az Araxes folyó melléke. Feltehetjük itt a magyar ajkú néptörzseket, kevés kivétellel, mindazon különböző nevek alatt, melyeken Közép- és Éjszak-Ázsiában éltek. Maga a nevezett folyó (Araxes) neve nem egyképpen áll kapcsolatban a magyarok (rokonainak) eredeti chus nevével. A tudós Baxter annak a következő érdekes értelmezését adja: „Dici videtur Araxes Armeniis tanquam „*Ἄροι Χοῦς*, hoc est fluvius τῶν Οὐρανῶν sive Τουροῶν. Idem enim Persis *Τούροξ* et Britannis Turch, quod Graecis *Πόροξος* mutata tantum prima consona et ὄχεν sive Hunni Tartaris sunt sues. Porci autem vocati sunt Hunni, quod Troglodytae essent et terram fodicerent. Recte igitur Mosi Araxes dicitur Ge-chun, LXX Interpretes fecere *Γέων* quod esset alveus Hunnorum, hoc est quod prius dixeram „*Ἄροι-Χοῦς*. Si quidem Ge Hebraeis cavitas ut Latinis cavum. Graecis *κόρον*, Armenis *χοῦς* et Britannis cau, quae omnia ad Graecum *Γαῖα* vel *Γέα* referri manifestum est. Recte igitur Mosi dicitur Ge-chun circumire terram *Χοῦς* vel *Χοῦς*, quod est Turci. Siquidem Cossaeos a Medis hic amnis dividit ὑπερ τῆ κτῆς Μηδίας ἢ τῶν Κοσσαίων inquit Strabo, hoc est supra Mediam Cossaeorum terra est.¹⁾

Hoc flumen Virgilio dicitur Oaxes prima Ecloga. „Et rapidum Craetae veniemus Oaxem“, ut cognominis sit hic fluvius et alteri Bactrianorum Oxo, nam sive scribatur „*Οξος*, sive „*Οξος*, sive „*Οάξης* tantundem fuerit; *αῖα* enim vel *οἰα-χοῦς* aqua erit Turci, ut „*Ἄροι-χοῦς* fluvius Turci.²⁾ Baxter szerint a görög hangzású Araxes az örmény *ἄροι*-chus-ból

¹⁾ Baxter, Glossarium antiquitatum Romanorum in voce Ascania.

²⁾ „ „ „ „ „ „

származott és értelme a mondott nyelvben gyökerezik; mert „áru, vagy ároi“ örmény nyelven árkot, folyót — choz pedig disznót jelent; jól lehet én a chus szót, az ároi chus vagy Araxes szóban nem a choz: disznó, hanem Chus ősapánk nevéből származtatom.¹⁾

*

Azt, hogy a magyarok rokonai, tehát a hunnók azon ága is, mely e magyarok őseivel lépett szövetségre, Örményországban laktak, világosan mutatja a Hunárágérd örmény városnak mai napig fenmaradt neve is, mely hunvárost, hun-épitményt jelent. Ugyanis az örmény (*ἄρμεν*) ige jelentése: építetek, alkotok, csinálók; ebből lett az örmény gérd (*ἄρμεν*) főnév: mű, alkotmány, épület, város, gyarmat. Az idegenek a gérd-ből csináltak „kerta“, „certa“ szót, és e városnak „Hunoracerta nevet adtak.“²⁾

Hunoracertáról az örmény írók több helyen tesznek említést; így Chorenei: „A Sziszág-ház örökölte az Alvántérséget és ezen térség hegyes részét az Araxes folyamtól Hunárágérd erődig“³⁾

Kuság öröklé a Kángár sötét erdejét és Csávák vidékének felét . . . Hunorágérd (Hunoracerta) erődig.“⁴⁾

¹⁾ Lukácsi Kristóf, A magyarok őselel, II. rész, 151—152 lap.

²⁾ Örményországban több „certa“ végzetű várost találunk, úgymint: Carchariocerta (a carcharok városa), Semiramocerta (Semiramis városa), Eruantocerta (Eruántvárosa; ezt Eruánt örmény király építtette), Tigranocerta . . . , melyek alkotói neveit hordozzák; névszerint az utóbb nevezettről Plutarch így ír: „Tigranes relictis Tigranocertis grandi urbe, quam coniderat ipse.“ (Plutarchus in Lucullo). — Hasonlóan értelmezik az örmény certa, vagy kerta szót Byzantius és Hesychius Cellariusnál a következőkben: „Nominis Tigranocerta adpellationem declarat Byzantius Chonographus, quod sit τῆ Παρθναίων φωνῆ Τυρανόπολις, Parthorum lingua Tigranopolis, sed an a Parthis vox altera sit nescio certius Hesychius κέρτα πόλις ὑπό Ἀρμενίων, kerta urbs sub Armeniis, seu potius kerta Armeniis urbs est, imo et Syris kerta, karta, unde etiam Cartago a Tyriis nominata est in Africa.“ (Cellarii Geographiae antiquae L. III. C. XI.). Lukácsi Kristóf, A magyarok őselei, II. rész, 173. l.

³⁾ Chorenei-Szongott, Nagy-Örményország története, II. könyv, 8. fejezet, 86. lap.

⁴⁾ Chorenei-Szongott, Nagy-Örményország története, II. könyv, 8 fejezet, 87. lap.

János, örmény patriarkha I. Szémpád hódításairól a többek közt ezeket mondja: „Birodalmát éjszak-kelet felől Gárin (Erzerum) városig és a Coraxok-ig, Cyrus vize mellékén Tiflisig, Udi tartományban pedig Hunoracerta, Dusz és Samkor városokig terjeszté.“¹⁾

Hunoracerta erősített város Nagy-Örményország Udi (Otene) tartományában.²⁾

A nubiai földiró Hunoracertát Hanua néven említi: „In Armenia — mond ő — duo sunt fluvii magni nominis nempe fluvius Rhos et fluvius Kor (id est Araxes et Cyrus), qui magnus est et naviger. Oritur prope montem (Caucasum) et excurrit ad Tiflis indeque tendens ad fines Hanua et Samcun (Samcor) confluit cum flumine Rhos et exit in mare Chozar, similiter flumen Rhos est magnum valde, egreditur ex partibus Armeniae interioris e Calicala. a)

Maga Udi tartomány több tekintetben figyelmet érdemel: Udiban esik Sacasene a sakok földje. Ugyan ott laktak az a b a r o k vagy oborenok, mindannyi bizonyítványai annak, hogy e tartomány az ő s előidőben magyar ajku scytháktól lakatott; innen van, hogy Plinius az u d i a k a t scytháknak mondja: „Ab introitu dextra mucronem ipsum faucium (maris Caspii) tenent Udini Scytharum populus, dein per oram Albani.“ b)

Hunoracerta városra és Otene hún népségeire meg a sabirhunnokra vonatkoznak kétségkívül a k a r n a k i p a l o t a nagybecsű és jelentőségű, mint szinte a persepolisi ékalakú feliratok. Az elsöre nézve tisztelt olvasóimat utasítom a többször idézett eme munkához: Georgii Fejér, *Aborigines et incunabula Magyarorum*, p. 31.; a másodikat ugyancsak az említett könyvből írom ki: „Darius Hystaspes rex populorum bonorum posui. Hi adorationem igni mihi tributa attulere: Choana, Media, Babylon, Ar-

¹⁾ János patriarkha, *Örmények története*. (L. Lukácsi Kristóf, *A magyarok őselei* II. rész, 174. lap).

²⁾ Mechithár, harmadik rész, 507. lap.

a) Bochart, *Phaleg*. L. III. C. XIII.

b) Plinii *Historiae naturalis*. L. VI.

bela, Assyria, Gutrata, Armenia, Cappadocia, Sapardia, Hunae.“ (Fejér a mondott helyen).

Már egyebütt megmondottam, miként Sapardia, mely az utóbbi feliratban a hunnokkal, örményekkel és cappadoxokkal kapcsolatban adatik, Felső-Örményország Sabir kerülete, mely a szábir-hunnok nevét, ugyanazon Hunut alakban tartotta meg mind maig, melyen azok a karnaki palota felirataiban jelöltetnek. Sabir — mond Indsideán — más néven Hunut, a mi tekintve az idők több, mint 3000 évi távolságát, valójában bámulatra méltó. Ezen egyetlen példa eléggé tanúsítja, mint képes régi és jelen Örményország föld-, nép- és történetismerete fellebbenteni a sötét fátyolt, mely a világ legrégebb historiai emlékeit fedi, s mint tud világító sugarakat vetni vissza az elővilág népei- és történetére. (Lukácsi, A magyok őselei, II. rész, 175 lap).

Harmadik rész.

A magyar nyelv.

ELSŐ SZAKASZ. A NEMZETI SZERVEZET LEGBECSESEBB ÉRTÉKE.

I. Czikkely. A magyar nyelv.

1. Fejezet. Magyar írók a magyar nyelvről.

A nyelvet tartom a nemzeti szervezet legbecsesebb értékének. Ez az érték különböztet meg másoktól. A nyelv gazdagsága, színe, hajlékonysága, zenéje ad mértéket a nemzeti létet termelő képességére. Az ősökkel való történelmi folytonosságnak legerősebb kapcsa a nyelv. Gondolatainknak ez ad alakot, érzéseinknek ez ad hangulatot. („Magyarország“ 1904. jún. 29, 154. sz. Bartha Miklósnak „Tétlenek vagyunk“ című főczikkéből).

*

Volt idő — és pedig századokon keresztül tartott ez az idő, — a midőn a magyar nemzet a latin nyelv békóiba volt szorítva.

A szép, de holt latin nyelv volt a nemzetnek hivatalos és iskolai nyelve s a kiket írói talentummal áldott meg az Isten, azok szintén latin nyelven érvényesítették tehetségeiket. Csak elvétve akadt egy-egy író, a ki magyar nyelven szerkesztett dolgozat alkotására szánta magát.

Utóbb belátta a magyar, hogy gyönyörű, dallamos és ezért művelésre alkalmas nyelvet örökölt őseitől s hogy ennél fogva kár az ősi nyelvet parlagon hevertetni.

Ez öntudat alapján először is az irodalom terén kezdett a magyar nyelv uralomra jutni, majd utat tört magának a törvényhozás és törvényhatóságok termeiben és végre az iskolában is. („Magyar Állam“ 1904. júl. 8, 153 sz. Dr. K—y J—e „Decadencia“ czimű tárczacikkéből).

*

A nemzeti egységet, egységes állami nyelv tetőzte be; a nemzeti egységet jelképező nemesség diplomatikai nyelve a latin. Ezen egységes nyelven történt a törvényalkotás, az igazságszolgáltatás s maga az egész közigazgatás. („Budapesti Hirlap“ 1904. okt. 28, 298 sz. Beksics Gusztávnak „Történeti és nemzeti állam“ czimű cikkéből).

*

A nyelv általában azon szók összessége, melyekkel gondolatainkat és érzelmeinket kifejezzük.

Minden nemzetnek megvan a maga saját nyelve, mely anyanyelvnek neveztetik.

A mi anyanyelvünk a m a g y a r. (Ihász Gábor, Magyar nyelvtan, Budapesten, 1877. 1 lap).

MÁSODIK SZAKASZ. A MAGYAR SZÓKINCS.

I. Cikkely. A magyar nyelv szóelemei *).

1. Fejezet. A csodaszép épület kötelező szózata.

Jelmondat: „A felnőtt ember szellemi fejlettségének legfontosabb mértéke: a szókincse“.

A magyar nyelv, kevert nyelv; de van benne elég vegyülék-szavunk is. Az elemek, melyekből a szép

*) Szó-elemek azon alkatrészek, melyektől a szó jelentését nyeri. Ilyenek a gyökér, képző és rag. (Ihász Gábor, Magyar nyelvtan, 4. lap).

magyar nyelv alakult, a görög, latin, örmény, török-tatár, ugor, hún, kún, avar, szláv, kozár, besenyő, német, olasz... nyelvekhez tartoznak.

A szülők bő, szabályos nyelvekkel birtak, melyeknek gazdag szavaival bármely fogalmat és fogalom-árnyalatot ki tudtak fejezni; mégis gyermeköket: a magyar t nem tanították csupán csak az apa, sem csak az anya nyelvére; hanem a szépen fejlődő ivadék számára a basilius apa (tehát a görög és latin) és az örmény anya nyelvéből, továbbá a szövetséges török-tatár, ugor, kozár, bolgár... népek nyelveiből egy új nyelvet, melyet az ifjú nép nevééről magyar nyelvnek (a magyarok nyelve) neveztek el, — csináltak.

Nem azért vettek az okos ősök az új nyelvbe: a magyar nyelvbe a szövetségesek nyelveiből is némely szavakat fel, mintha azokra nagy szükségük lett volna; mert a gazdag görög, latin és örmény nyelvben még fölös számú szavak is voltak, melyekkel bármely fogalmat szépen és határozottan ki tudtak fejezni; hanem felvettek, mert ez által is megkedveltetni akarták az új nyelvet szövetségeseikkel, kikre — habár még nem olvadtak volt be a magyarságba — a magyaroknak szükségük volt; mert a békés napok alatt ezek művelték a földet, a dúló háborúk tartama alatt pedig nem jelentéktelen hadi szolgálatot tettek uroknak: a magyarságnak. És így nemcsak kedvessé, de sőt kívánatosá tették az új nyelvet a náluknál sokkal műveletlenebb szövetségesek előtt. A kevés műveltséggel bíró néptörzs mindig nehezebben és lassabban tanul meg egy új nyelvet, mint a műveltebb. A magyar nép pedig a műveltségnek sokkal magasabb fokán állott a szövetségeseknél. A míg tehát ezek egészen elsajátíthatták az új nyelvet, a magyarok velők az ők régi nyelvén (a törökkel törökül, az ugorral ugorul...) érintkeztek... és így több meg több szó csuszott be a szövetségesek nyelveiből a magyar nyelvbe... Hibásan fejezi ki tehát magát az, ki így szól: „Atya, dada, néne... kölcsönszavak“; mert csak az érintkezés szüksége kényszerítette a magyart, hogy a tatárral tatárul beszéljen...

De hasonlíthatjuk a szép magyar nyelvet egy díszes nagy épülethez, mely kizárólag nem csupán csak a művelt, világlátott, gazdag gazda: a magyar számára készült; mert ez az ékes alkotmány (der Bau, das Gebäude) kényelmes, szép lakást adott kebelében a rokonoknak, a szövetségeseeknek is. És ha ez így történt (pedig így történt), akkor megtörténhetett az is, hogy egy szép napon — még az építés kezdete előtt — így szólottak a rokonok az építtető gazdához, a magyarhoz: „Gazd' uram, drága rokonom! A te védő szárnyaid alatt eddig jólétben éltünk, szükségét nem szenvedtünk; azért veled szeretnénk maradni ezután is. De van még mondanivalónk. Ugy vesszük észre, hogy építtetni akarsz (legalább az előkészületek is erre mutatnak). Azt is tudjuk, hogy gondoskodni fogsz arról, hogy a nagy épületben nekünk is kellő lakásunk legyen. Látjuk, hogy van módod és tehetséged; beszerzett elegendő anyagod is van már; mégis arra kérünk, — és ezt a méltányosság mondatja velünk; mert azt csak nem kívánhatjuk, hogy ingyen, minden hozzájárulás nélkül jussunk szép szállás birtokába, — hogy fogadd el tőlünk ezt a néhány rakás nyers anyagot és építtess be azokat a te legjobb belátásod és izlésed szerint“. Tetszett a gazdának az okos szó... és elfogadta az igazságos kinálatot. Inkább félre tett a már beszerzett kellő anyagból egy részt (mit később kölcsön adott másoknak), de a felajánlott anyagot — habár silányabb volt — az utolsó darabig felhasználta...

A munkavezető, az építő-mester a magyar genius és a magyar nyelvérzék volt. És ez a két ritka, páratlan mester a fölötté drága libanoni czedrus-, carrarai márvány- és más nagyon becses anyagból épített gyönyörű épület falaiba bele építette a felajánlott dirib-darab köveket és téglahulladékot is úgy, hogy azok sem szét nem estek, sem az ékes épület díszéből mit se vontak le; mert az erős vakolat összetartotta és a szép ornamentika elfödte azokat...

Elkészült tehát a nagyszerű épület, mit sok nemzet és még több tudós csodálva bámul.

Mi is éppen ezen monumentalis épület előtt állunk

és gyönyörrel legeltetjük szemeinket annak szépségei felett. És a midőn ezt tesszük . . . egyszerre csak megszólal a nagy alkotmány és így beszél hozzánk: „Becsüljétek meg a kényelmes, szép lakást, melyet én ingyen nyujtok nektek és ne tegyetek úgy, miként cselekedtek az apák közül elég botorúl azok, kik a helyett, hogy engemet tisztogattak, takarítottak és hiányaimat pótolták volna, itt hagytak üresen és elmentek a szomszéd béres (gemiet) házba: a latin, német, francia . . . házba lakozni. Becsüljétek meg, mert ha engemet becsültek, akkor a nemzetet becsülitek. „A nemzet pedig nyelvében él.“ — Adjatok hálát az isteni Gondviselésnek azért, hogy nektek is az én világos, nagy, tágas termeimben adott jó lakást. — Végre harmadszor, ha vannak közöttetek olyanok, kik szeretik a bányászatot, azok szálljanak le azon mély bányákba, melyekből az ősök alapjaim köveit aknázták ki“.

2. Fejezet. Hány bányából ásták ki a magyar nyelv épületének alapköveit?

Nincs a világon talán egyetlen nyelv sem, mely ment volna az idegen elemektől . . . Nem szólok a francia, angol . . . nyelvekről, melyekben hemzseg az idegen elem; hanem csak azt mondom, hogy még a két klasszikus nyelvben is: a görögben, különösen pedig a latinban fordul elé elég nagy számmal az idegen szó, a hontalan elem.

A magyar nyelvbe is nemcsak keveredett, de sőt beleelegyedett sok szó, szótag, képző, elem . . . a rokon és szomszédos népek nyelveiből. Azonban ezen hasznos körülményből csak előny háramlott a szép, zengzetes, gazdag magyar nyelvre. Mert valamint a természetben mindig hatalmasabb a tapadás (adhaesio), mely a különböző testek felületei között működik, az összetartási erőnél (cohaesio), mely egyazon test részei közt létezik: úgy a magyar nyelv is, mely több nyelv anyagából képződött, a tapadásból erőt, szépséget, zengzetet, határozottságot, gazdagságot és több más előnyt meritett . . .

Beh kívánatos volna elérhetni azt a kort, midőn

minden egyes magyar szóra határozottan reámutathatnánk, hogy ime ez a szó ehhez és amaz ahhoz a nyelvhez tartozik. Azonban még messze vagyunk attól az időtől; mivel az elődök mulasztásait pótolni nagyon fáradtságos.

Eddigelé még csak két bánya van kiaknázva; egyiknek felirata: „Fin-ugor“-bánya, míg a másik ezt a feliratot viseli: „Török-tatár“-bánya. Én éppen ezen utóbbi bányában dolgoztam, midőn Munkácsi Bernát és Kunoss Ignác közrebocsátottak egy munkát, mely „A magyar nyelvben előforduló török-tatár elemek“-ről szól . . .

Erre én kijöttem a mondott bányából és hasznos jegyzeteimet félre téve, azonnal a szomszédban levő más három bánya, melyek ezekkel a feliratokkal ékeskednek: „Görög“-bánya, — „Latin“-bánya és „Örmény“-bánya, — műveléséhez kezdtem.

Naponként 10, sőt 12 órát is dolgoztam. Estve kimerülten tettem le a tollat; de más nap új kedvvel újra hozzáláttam a munkához: nemcsak átolvastam, de fel is dolgoztam a latin, görög és örmény szókincset . . .

Itt előbb megköszönöm a jóságos, gondviselő Istennek azt a kegyelmét, mely elegendő erőt adott ezen nagy, nehéz és fárasztó munka teljesítéséhez . . . és csak azután kezdem közre adni azt a becses anyagot, melyet a nevezett három bányában összegyűjtöttem.

3. Fejezet. A magyar szóalkotás.

Előbb elmondok bevezetésül néhány szükséges szót.. és csak azután adom közre azt a meglepő szép sikert, melyeket a mondott bányákban végzett hasznos munkám eredményezett.

Már majdnem átlépte a gyermekkor küszöbét a magyar nemzet... és még mind nem beszélt magyarul; nem beszélt, mert még nem volt nyelve, még nem volt megteremtve a magyar nyelv. Nem volt pedig még megteremtve, mivel a görög anya görögül beszélt gyermekeivel, a római nő latin szót intézett fiai-leányaihoz és az örmény asszony Hájg nyelvén (örmény) szólott magzataihoz... De ezt az akadályozó állapotot már többé

nem lehetett fentartani (habár a mondott három nemzethez tartozó nemzedék nemcsak értette, de sőt beszélte egymás nyelvét); mivel csak nehezítette a közlékenységet, közlekedést, érintkezést... egyazon nemzet egyedei között. Meg kellett tehát alkotni a magyar nyelvet. Isten tud teremteni semmiből; de az embernek, ha valamit akar csinálni, anyagra van szüksége. És honnan kapta elkészítendő, dicső, nagy alkotásához a magyar a kellő anyagot? Talán el kellett azért messze vidékre fáradozni? Dehogy! Volt a közelben, a környezetben beszerzett bő anyag: szabadon hozzá nyulhattak a magyarok a szülők és a rokonok nyelveihez. Hát aztán kik voltak a munkavezetők? Talán grammatikusok állottak a munkások élére, kik előre készített tervezet szerint dolgozták ki a nemzeti nagy alkotmány egyes ékes részleteit? Habár volt a művelt, nem tanulatlan nemzet, mely hírneves, dicsőségteljes, világhódító ősökkel dicsekedhetett, fiai között nemcsak egy néhány, kik előtt nem volt ismeretlen föld („terra incognita“) a nyelvtudomány, mégis ezen a téren végzett tanulmányom alapján határozottan állítom, hogy nem grammatikusok vezették azt az örök időkre szóló, nagy munkát, hanem vezető nélkül, mondhatni az egész nemzet fáradozott a lassan készülő, évszázadokig eltartott, de büszkitő alkotás elkészítésében. És az utókor méltó hálájára érdemesült munkások, kiket nemes munkájok folyama alatt csak is a derék ősektől örökölt és jónak bizonyult szokás irányított — elég önkényesen dolgoztak. Egyik munkás innen, másik onnan... hordta össze a hasznos anyagot... És ha tetszett az anyag alakja a munkásnak, akkor változtatás nélkül rögtön bele illesztette azt a nagybecsű épületbe; ellenkező esetben furt, faragott azon; vágott egyik vagy másik végéről, vagy a rövidnek tartott anyagot egy darabkával megtoldotta...

A magyar nemzet első nemzedékei ismerték azt az utat-módot, melyet tapasztalt, nagy multtal birt őseik a szóalkotás terén követtek; azért, most, midőn hozzá kellett látniok a dicséretes munkához, midőn össze kellett hordaniok a szép, zengzetes magyar szókincs

egyres becses részleteit, — nem tértek le azon utról, melyet a dicsőült ősök lábai tapostak, hanem habozás nélkül gyakorolták az apáiktól örökségképpen reájok szállott szokást. („Wie die Alten sungen, so zwitschern auch die Jungen.“)

Sok időt igénybe vett kutatás, hosszas megfigyelés, fárasztó munka után sikerült nekem a jó Isten — kinek áldassék a szent neve — segítségével felfedeznem ezen szokás egyes ágazatait.

A szóalkotó magyarok a magyar szókinsz összegyűjtése, megteremtése alkalmával nemcsak a szülők, hanem a rokonok nyelvéből is vettek át elég szót... És az átvett szavak vagy változatlan, vagy változott alakban kerültek bele a magyar szókinszbe... A változatlan alakról itt mit sem szólok, de a változott alak általam ismert ágazatait már itt is fel kell említenem. A változott alak ágazatainak következő czimeket adtam:

I. Bővülés (augmentum). II. Rövidülés (pericope). III. Önkényesen képzett szavak. IV. Két vagy több nyelvből vett, de egyjelentésű szó részeinek összetételéből alkotott szavak. V. Hangáttétel (metathesis) és VI. Visszafelé olvasással alkotott szavak (anagramma).

...És most bemutatom azokat a becses darabokat egyenkint, melyeket a mondott bányákból aknáztam ki.)*

*) Adataimat ebből a három szótárból merítettem:

I. Josephi Márton, *Lexicon trilingue Latino-Hungarico-Germanicum. Viennae Austriae, 1818.* Két kötet; az első rész 1750 és a második 1853 lapra terjed.

II. Görög-magyar szótár szerkesztik Soltész Ferencz és Zsarnay Lajos, sárospataki tanárok. Sárospatak, 1857.

III. Az örmény elemeket a velencei mechitharisták által 1836-ban kiadott két köteles Örmény Akadémiai szótárból *Նոր քաղաքի Երևանի և Վանի լեզուի*: Nor párkirch Hájgázeán lezui) merítettem. Az első kötet, nagy negyed alak, 1140 lap, a második pedig 1067 lap.

ÖRMÉNY OLTÁRKÉPEK.

— Dr. Herrman Antaltól. —

[doljajaik¹⁾ után a legjobban meg lehet itélni egész népeket és egyes embereket. Valamint az egy igaz Isten a saját képére és hasonlatosságára teremtette az embereket, úgy az emberek is a maguk képére csinálják nemcsak hamis bálványait, hanem az igazi istenitisztelettel megférő és annak szolgáló kultuszképeiket is.

Az örmény nemzet keletnek legműveltebb, sőt európai szempontból egyedül művelt eleme. Nyugaton is mindenütt a kultúra, a civilizáció, a humanizmus képviselője. Egyik fő jellemvonása az igazi, mély vallásosság kultuszának, a rítusz pompás, művészi külsőségei mellett, fenkölt szellemű felvilágosodott tartalma.

Jellemző e népre nézve, hogy nemzeti szentjét, védő szellemét, Szent-Gergelyt, Világosítónak nevezi. Világosság és felvilágosodás, ez az örmények jelszava világszerte; az ázsiai zsarnokság és sötétség ellen a modern forradalom fegyvereivel küzdő vértanúktól kezdve az erdélyi falvakban a műveltséget és hazafiságot képviselő egyes örmény családokig.

Természetes, hogy ez a fenkölt szellemű kultusz érzékelhető jelképezést, művészi megalakulást, megtestesülést is keresett és talált. Az oltár és oltárkép átvitt értelemben is jellemző emberek és népek ideáljaira, legintimebb vágyaira nézve.

Világosító-Szent-Gergelynek szentelt oltár és oltárkép van a hazai örmény templomok mindegyikében, Szamosújvárt (jobbról az első kis oltár), Erzsébetvároson, Újvidéken, Gyergyó-Szent-Miklóson, Csik-Szépvízen. A szamosújvári Salamon-templomnak külön Szent-Gergely kápolnája van (jobbról). Régi Szent-Gergely képe a főtemplom jobb oldali első mellékoltára mellett van.

De több olyan helyen is, a hol az örmények nem állíthattak rítusuknak külön szentegyházat, gondoskodtak arról, hogy legalább egy mellékoltár hirdesse az ő hit-

¹⁾ Idol-um, i: kép, forma, Bild, Gestalt.

buzgóságukat, a Szent-Gergely tiszteletét. Így van ez pl. Désen, az udvarhelymegyei Homorodon és Máramaros-Szigeten. Szigeten a piarista- és plébánia-templom balfelöli középoltárát díszíti egy nagy, igen szép és régi Szent-Gergely kép, mely körül számos medaillon alakú kis kép alkot művészi keretet. Erről az érdekes képről közelebbről külön cikkben emlékezem meg.

Az „Örmény Múzeum“-nak majd számba kell venni ezen örmény tárgyú képeket, összegyűjteni, ismertetni, kiadni másolataikat. Mert némelyiket az a veszély fenyegetheti, hogy mint avult és fakult képet kiselejtezik és modern, persze más tárgyú festményekkel helyettesítik. Vagy pedig külföldi szakértők, a kik ismerik az ilyen képek művészi és történeti értékét, pompás, díszes új képekkel cserélik ki a halvány, kopott képeket, melyekhez talán nem fűződik többé semmi élő helyi hagyomány. Mert meglehet, hogy rövid idő múlva csak a Szent-Gergelyt ábrázoló régi oltárkép lesz az egyedüli és utolsó nyoma annak, hogy valamely városban valaha virágzó örmény kolónia volt.

Az enyészésnek ez az iránya nemcsak az örmény faj szempontjából nagyon szomorú, hanem igen sajnálatos a magyar nemzeti nézőpontból is. Az észszerű magyar politikának egyik fontos feladata volna megmenteni, megerősíteni a hazai örmény elemet. Ennek magának is eszméltre, öntudatos, erélyes közérzetre kell ébredni.

Ha pedig másképen van megírva a végzet könyvében, gondoskodjunk róla, hogy legalább a dicső mult emlékei megmaradjanak a régi virágzó örmény élet színhelyein, vagy ha innen kihordatnak, az „Örmény Múzeum“ ereklyetárában.

EGY ÖRMÉNY BIBLIOGRAFIA TERVEZETE.

Az a kísérlet, a melyet a sovínista gondolkodású magyar tudós, Horváth István, az örmény bibliografia próbáival végzett, tanulságot és érdekességet kétféle szempontból nyújt. Érdekes e kísérletezésben először az a tény, hogy az örmény bibliografia rendszeres feldolgozásának Magyarországon s talán az egész világon magyar tudós volt a kezdeményezője; e kezdeményezés viszont azzal a tanulsággal jár, hogy az armenisztika művelésének fontosságát magyar ember ismerte fel Magyarországon legelőször, olyan időben, mikor a hazai magyar-örménység körében e gondolatnak talán még a sejtelme is alig élt. Százakra menő hátramaradt kézirati kötetei között felfedeztük nem régiben ama kézirati csomóját Horváth Istvánnak, mely 1287. Quart. Lat. jelzés alatt évek óta felbontatlanul és feldolgozatlanul áll a Nemzeti Múzeum kézirtattárában. Külső czime e csomónak: *Adversaria de Literatura Haicana (Armeniacae)*. Horváth István halála után, elképzelhetetlenül nagyszabású munkásságának többi darabjaival egyetemben került e kézirati csomó is a Nemzeti Múzeum tulajdonába, rendszeres kidolgozás nélkül, az előkészületi munkálatok folyamata közben, úgy hogy voltaképen nem is tudhatjuk, mit akart e különböző szakmájú, különböző nyelvű és egymástól merőben eltérő gyűjtemények összehordásával Horváth kezdeni. Egy nagyarányú, óriási koncepciónak széthullott töredékei, egy emberélet csodálatos szorgalmának imponáló szimbolumai gyanánt állanak e százakra menő kötetek, melyek a tudomány egyik nemes rajongójának minden iránt való érdeklődéséről, nagy érzéseiről, hatalmas munka-programjáról beszélnek. Kiemeltük a bennünket érdeklő csomót és kegyeletes lapozgatás közben feltárult előttünk annak lapjairól az első örmény bibliografia terve. Százhatvanegy kvart alakban hajtott félivre vannak a Horváth István örmény bibliografiai vonatkozású jegyzései letéve, melyeknek kezdő lapján Horváth István írásával ez a cím áll: *ADVERSARIA PRO NOTITIA HISRORIAE LITERARIAE ARMENIACAE. Colligit Stephanus Horváth Bibl. Szech. Regu.*

Custos. Pestini MDCCCXXXV. Hogy minő czélből gyűjtötte össze e jegyzéseket Horváth, arra nézve nem adott nyílt utmutatást. Munkája közben, alkotó kedve és tervelő ereje épségében ragadta el a halál, úgy hogy iratai, gyűjteményei akként maradtak utána, mint ünnep-estén a házat építő munkások százféle szerszámai, építő anyagai: — szétszórva, félretéve — a munka újra való felvételéig. Ámde a gyűjtemény tartalmából megállapíthatjuk, hogy mi az értéke, mi a jelentősége s mi a lényege e kézirati csomónak.

Az armenisztikai működés terén nem itt jelentkezik először a Horváth István tudományos érdeklődése. A „Tudományos Gyűjtemény“-ben írott örmény historiai-irodalmi vonatkozású cikkei — miket alkalomadtán majd ismertetni fogunk — már korán úgy mutatják be őt, mint a ki az armenisztikát mélyebb kapcsolatok létesítésére vezetőnek ítélte az őstörténelmi tanulmányok sikere érdekében a magyar historiai tudománynyal. Egyik cikkében nyíltan is ajánlást tesz a magyarországi örményeknek az örmény krónikák, historiai iratok magyar szempontból való tanulmányozására. Ennek a buzdításnak volt eredménye pár évtized múlva aztán a Lukácsi Kristóf „Magyarok őselei“ című munkája s ez a buzdítás irányította rá figyelmét Edelspacher Antalnak Chorenei Mózesre.

A hazai armenisztikai mozgalom felköltésében Horváth Istvánnak jelentős része van, épen azért ezt első sorban a magyar armenistáknak kell emlékével szemben legkészségesebben méltányolniok. E sokoldalú érdeklődésnek eredménye az a bibliografiai tervezet is, melyet Horváth István az örmény irodalmi emlékek ismertetése szándékából készített. A magyar literatúrában tudunkkal ez az első és egyetlen dolgozat ebben a nemben, mely különböző időben készült, különböző könyveknek, kéziratoknak czimét, tartalmát, megjelenési idejét mondja el, ama hely megjelölésével, hol az egyes ritkább és értéke- sebb művek találhatóak. A III-ik századtól kezdve a XVIII-ik századig megjelent vagy ismert íróknak, köny- veiknek, kézirataiknak és a rájuk vonatkozó műveknek

pontos czimeit sorolja elő ez a gyűjtemény, melynek egyik becsét adják még azok az utalások, illetőleg jegyzések, hol Horváth István az ismertett müre vonatkozó forrást s egyéb utbaigazító adatokat megjelöli. Ezenkívül az örmény kulturhistoria, egyháztörténelem, nyelvészet, ritus stb. gazdag irodalmáról adnak számot e feljegyzések, miknek megbízható és lelkismetetes voltát jellemzően világítja meg egyik magyar vonatkozású közlése is.

A magyar származású Ákontz Kövér István is fel van véve e gyűjteménybe s ez a lap egyúttal az egyedüli, melyben Horváth magyar jegyzéseket alkalmazott, az író magyar-örmény származására való tekintettel. Szórolszóra lemásoljuk ezt a részt, mely vázlat gyanánt van oda vetve s hihetőleg Horváth későbbre tervezte rendszeres életrajz keretében az Ákontz írói működésének bemutatását. A rávonatkozó jegyzések különben ezek:

Küver István Ákontzius

*Mechithárista Apát Velencében, és tziemes
Siuniaí Érsék az Örményeknél.*

Erdélyi Fi.

*Született 1740-dikben, meghalt 1824-dikben
Velentzében.*

*Irt Örmény Nyelven Indsüdeán Lukátssal
Közönséges Geográfiát 11 kötetben.*

*Irt Régi Armenia Geographiájából is
Leírta Mechithár életét is.*

Igy végződik a Horváth jegyzése, miből első tekintetre kitünik, hogy e gyűjtésekben Horváth munkájának még csak az adattára fekszik, a rendszeres feldolgozás később következett volna. De így is ahogy vannak, becses, érdekes dolgok, egy korából magosan kiemelkedő művelt léleknek tanúságai, kit minden megnyilvánulása a kultura életének szenvedélyesen érdekelt s aki e nemes szenvedélyébe temettette bele ifjúságát, férfikorát és minden ambícióját.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Szábbágheán patriarkha. Szábbágheán, a róm. kath. örmények patriarkhája (Konstantinápoly), mint a török fővárosból érkezett lapok mondják, január 11-én érkezett Rómába, a hol a vasúti állomáshoz eléjébe mentek a török konzulátus részéről Gáleán efendi és Kujumdseán János efendi (mindkettő örmény) és a római egyház magas állású képviselői, kik a fényes fogadtatás után a Leo-féle örmény intézetbe vezették. Mikor ide belépett, a zenekar már a török császári indulót játszodta. Itt a patriarkha mindenekelőtt hálaadó imát végzett: imádkozott a szultán jólétéért is. Ő Szentsége, a pápa ján. 12-én fogadta; a fölötte szívélyes fogadtatás egy fél óránál is tovább tartott. Néhány nap mulva a nagytekintélyű patriarkhát másod ízben is fogadta X. Pius pápa.

Argutinszky herczeg levele. Merza Gyula, ugyis mint az Ö. M. E. alelnöke az újév alkalmából üdvözlötlet küldött a káukázusi örmény arisztokrácia egyik kiváló tagjához, Argutinszky-Dolgorukoff B. herczeghez, kivel a tavaly nyáron szerencsés volt megismerkedhetni. Akkor ugyanis a nagyműveltségű főur meleg érdeklődéssel tudakozódott a Szamosújvárt alapított „Örmény Múzeum” előtte is ismeretes fejleményei iránt. Nagyobb pénzadomány-nyal járult akkor a kiváló örmény natabilitás az egyleti könyvtár örmény néprajzi és iparművészeti szempontból értékes (Álísán, Sterzegovszky stb.) leendő gyarapítására. Most a herczeg Merza üdvözlötére igen rokonszenves sorokkal válaszolt és megköszönve a megemlékezést, azzal kivánt boldog újévet, hogy irodalmi munkáinkat és a hazai „Örmény Múzeum” alapítása körül kifejtett törekvéseinket teljes siker koronázza. Isten áldása kísérelje a nemeslelkű herczeg jókivánatait.

Govrik Gergely mechitharista atya leveléből. Derék munkatársunknak a szerkesztőhöz intézett magyar leveléből közöljük a következő fölötte érdekes részletet: „Dolgorukoff herczeg a „Hántesz” januári füzetében megjelent és a szamosújvári „Örmény Múzeum”-ról szóló terjedelmes czikk felett annyira megörvendett, hogy azonnal útra akart kelni és meg akarta látogatni azokat a lelkes örményeket, kik az erdélyi részekben laknak . . . És útra is kel, ha a herczegnő gyengélkedése őt ebben a dologban meg nem akadályozza. De azt írta, hogy a nyáron okvetetlenül meglátogat. — Ezen kívül — a mint látom — Konstantinápolyból is akar minket meglátogatni Thorkomián híres orvos, ki a szultán háremében is működik. Még tavál akart eljönni, de akkor nem tudott onnan elmozdulni. Ez a kettő és mások is folytonosan zaklatnak, hogy minden hónapban közöljek valamit az erdélyi örményekről, mert nagyon szívesen olvassák. Ezt megtettem eddig is és meg fogom tenni ezután is! . . .”

† **Seprősi Czárán Gyula.** A seprősi Czárán család, mely a hazai örmény nemes familiák sorában sok jeles embert adott a magyar közéletnek, a január 6-án, Menyházán (Aradvármegye) váratlanul elhunyt jeles természetbuvár, a tájszépségek szenvedélyes fölfedezője és a szakavatott hegyismerő turista személyében egy érdekes egyéniséget veszített; de ez a veszteség egyúttal kiterjed a geológia, a honismertetés és az idegen forgalom körébe is. A turistaság terén szerzett elévülhetetlen érdemeiért őt az E. K. E. már rég óta tiszteletli tagjainak díszes sorába emelte; Czárán, mint az „Erdély” című folyóirat munkatársa élénk irodalmi munkásságot is fejtett ki. Nagy koncepcziójú, merész ösvénytaposója, úttörője volt ő a havasok közt az idegen utasoknak s ideális tervekkel foglalkozott utolsó lehelletéig. Most elnémult a nagy kutató; a fáradhatatlan explorator sziklákat kongató csákánya kihullott az érczizmú marokból; forrongó álmait ott szövi már az örökös hegymászó a seprősi családi sírbolt rideg csöndjében. Czárán sógora volt Csiky Viktor dr. udvari tanácsosnak, ki az „Armenia” régi munkatársa. — Béke poraira!

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

„Pro Armenia” — angolul. A Párisban francziául megjelenő „Pro Armenia”, mely a jó ügynek oly jelentékeny szolgálatot tesz, — mintájára, szintén „Pro Armenia” cím alatt Londonban angol nyelven új lap indult meg. Szerkesztőül a híres angol publicista író: Sthid-et nyerték meg a londoni örmények. A lap homlokán jelige gyanánt a berlini kongresszus 61. és a ciprusi szerződés első cikkelye — olvasható.

A legújabb „Kheghuni.” A velencei mechitháristák páratlan szép képes folyóirata, mely száznál több színes illusztrációval van díszítve, a napokban jelent meg. Ára 10 franc. Meg lehet rendelni Velenczéből ezen cím alatt: „Imprimerie Arménienne St. Lazare, Venise (Italie).“

A romániai örmények lapja. A jelen év elején „Aurora” cím alatt a romániai örmények román nyelven heti lapot indítottak, mely örmény irodalommal, történelemmel és vallásügyi dolgokkal foglalkozik. Az „Aurora”, melynek Mesdudsian V. a szerkesztője, három rovattal rendelkezik. I. rész az örmény történelmet ismerteti a romániai örményekkel és a román néppel; a II. rész irodalommal foglalkozik, de közöl örményből fordításokat is; a III. rész levelezéseket ad közre. A szerkesztőség címe a következő: Rédaction et administration de la Revue „Aurora” (Roumanie) Bucarest, Rue Spatarului No 46.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Kiállítás Bukarestben. Abból az alkalomból, hogy I. Károly, Románia fejedelme 40 évvel ezelőtt lépett trónra, az idén május havában Bukarestben kiállítás nyílik meg; azért valamint a kormány, úgy maga a román főváros a megnyitásra nagy előkészületeket tesznek. A kormány Románia minden egyes örmény egyház előjáróságához felszólítást intézett, hogy becses örmény vonatkozású tárgyaikat állítsák ki. A bukaresti örmények, e tárgyban már nem egyszer gyűltek össze, érintkezésbe léptek Románia örmény lakta helységeinek egyházi előjáróságaival és elhatározták, hogy ők külön pavilont építenek, melyben közszemlére teszik az örmény ipar és művészet oly szép tárgyait. A pavilon költségeire 8000 koronát szavaztak meg a bukaresti örmények...

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Fejedelmi adomány. A megnyilott kairói (Afrika) örmény gyűlésen az előadó többek közt ezt mondja: „Beh jó volna az idén gyermekkertet, új fű- és leány-iskolát és kereskedelmi tanodát építtetni, ha volna pénzünk. Én a költségvetést és tervrajzokat már elkészítettem; de nincs reményem ahhoz, hogy a szükséges összeget gyűjtés útján előteremthetjük, a kölcsönvétel pedig sok nehézséggel jár...“ Erre az elnök: „Alakuljunk bizottsággá, azután menjünk el Nubár pasához (úgy tudom otthon van) és kérjük meg, hogy építtesse fel a nemzet számára az itt bemutatott tervek szerint az említett iskolákat a — maga költségén...“ Az indítvány egyhangúlag elfogadott... A bizottság már kopogtat a pasa palotájának ajtaján, azután bemegy és előadja a kérelem tárgyát. Mire a pasa: „Vagyunk, mit Isten adott nekünk, nem egyedül a mienk; annak egyik része a nemzeté. Én jelen alkalommal, a felsorolt szükséges intézmények felépítésére ezennel 40.000 török aranyot (400.000 frt. = 800.000 korona) adok.“ — Ha a jó Isten nekünk is adna egy Nubár pasát, beh hamar felvirágzásnak indulna az „Örmény Múzeum.“

Az orosz-örmények szabadabb napokat élnek, a bezárt nemzeti iskolákat újra megnyitották. — A jelen év elején (január 13.) az összes egyházi birtokokat visszaadták. — Az örmény sajtó nagy lendületnek indult. Majdnem minden héten egy-egy új lap indul meg és a meglevők megnagyobbodnak. A megszünt lapok közül is némelyek új életre kelnek. A néhai Árdzruni Gergely által alapított „Méság“, mely 8000 példányban nyomul, megerősödött és reményleni lehet, hogy rövid idő múlva előfizetőinek száma is szaporodni fog...

Örmény küldöttség ment a tiflisi perzsa konzulhoz, hogy megköszönje azt a meghálálhatlan szívességet, mely azalatt, míg Tiflisben a mohamedánok és örmények közt dult a zavargás, oly sok örménynek mentette meg életét. A konzul: Arhold chán igen szép beszédben választotta a küldöttségnek; ebben ezek a fontos szavak is előfordulnak:... „A sáh egyenlő szemmel néz alattvalóira; de azért annyit mondhatok, hogy — tekintve az örmény elem kulturái tulajdonságait — Ő Felseége mindent elkövet, hogy az örmények nemzeti intézményei felvirágozzanak és hogy ők maguk a közgazdaság és különösen a kereskedelem terén előre haladjanak“...

Egy áldozatkész örmény nő. Van Szináneán Gergely feleségének: Máriának Smyrnában négy, Konstantinápolyban egy és Cäsaria közelében egy hatodik háza. Négy első házát, melyek Smyrnában a Kárakás-utczában fekszenek, az odavaló Szent-János nevű örmény templomnak hagyományozta, oly feltétellel, hogy majd az ő és férje halála után neveik napján mondasson a templom lelkeik üdveért egy-egy misét és a szegények között osztasson ki egy általa meghatározott összeget; konstantinápolyi házát az ottani „örmény nemzeti kórház“-nak és végre hatodik házát Everek falú egyházának ajándékozta. Vajjon közülünk azok, kiknek Isten a kellőnél több vagyont adott, követik-e a szép példát?

Hány örmény lakik Párisban és Londonban? Nem egy ízben szólottunk már a párisi és londoni örményekről; de egyszer sem mondtunk meg azt, hogy bár megközelítőleg mennyi a mondott két fővárosban lakó örmények száma? Most megmondjuk ezt is. Párisban, hol öt örmény lapot szerkesztenek, 1500—2000 örmény lakik, ellenben Londonban, hol csak egy örmény lap lát napvilágot, 250—300 örmény tartozdik...

Indiai örmények. A perzsa-indiai örmények püspöke Ájv ádeán Izsák, ki Indiában egyházi látogatásokat tett, Bataviából Szingopurba ment, a hol mintegy két hónapig tartozkodott; azután általment Birmania Ránkun városába, a hol az örmények új templomot építtetnek. — A Kalkuttában nemrég meghalt csughái születésű Boghoszcháneán József végrendeletileg nemcsak kórházra, mely Új-Csughában fog felépülni, hanem más örmény nemzeti célra is hagyott — jelentékeny összeget.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA“ könyvnyomdája.

SZAMOSÚJVÁRI HÍRADÓ.

Értesítő az „Örmény Múzeum“ kézirat-gyűjteményének legújabb gyarapodásáról.

Simay Gergely királyi tanácsos, kir. törvényszéki nyug. elnök két rendbeli füzetet adományozott az „Örmény Múzeum“-nak — néhai sógora Novák Tivadar, *) a magyar szabadság örmény vértanújának tanuló-korából, sajátkezű aquarell-rajzokkal (1822. évből). Atyja Novák Márton Szamosújvár szab. kir. város főbírája és országgyűlési követe volt; anyja pedig Kiss Ernőnek közeli rokona. A kaligráfikus és tartalmilag is becses régi füzetek eddig az adományozó kegyeletes családi emlékei közt őriztettek. (Beterjesztette Simay János dr., az „Örmény Múzeum“ választmányi tagja).

Az „Örmény Múzeum“ tárgyait újabban a következő adakozók gyarapították: Tüzes Jenő birtokos adott 5 darab régi ezüst-kanalat; mind az öt kanál nyelének végére hátul *u. i. v.* örmény betűk vannak bevésve. A három betű jelentése ez: Ászvádúr Luszigü Mierzáján: Merza Lukács Bogdán. Tehát Merza Bogdán vésette a kanalak nyeleire az apja (Lukács) és az ő nevének kezdőbetűit. Ritkaság, miután örmény betűkkel ellátott evőeszközt eddig még nem láttunk.

Dr. Gajzágó Ernő ajándékozott egy ősi úti tárczát, minőt a régi időben örmény elődeink nagyobb utazásoknál, biztonági szempontból öltözetük alatt viseltek. A tárcza, melyet el lehet nevezni tüszőnek is, 50 cm. hosszú és 11 cm. széles. A sárga szattján-bőrből készült csinos tüsző bal-végére csat és a másik végére átlikasztott szíj van alkalmazva. A gyakorlati (praktikus) mű mondhatni egészen új állapotban van.

Ifj. Simay János egy fényképesoportot adott. A csoportkép a szamosújvári örmény katolikus algymnasiumban (1864^{1/2} tanévben) járt tanulók egy részét ábrázolja. Ezek két sort képeznek; a hátulso sorban, mely áll, ezek láthatók: Duha Kristóf, Szvacsina Géza, Lázár Ernő, Simay János ifj. és Virág János; az első sorban ezek (ülnek) vannak: Duha László, Novák Gerő, Kopár Gerő és Pöllnicz Albert báró Hogyan eljár az idő! 1864^{1/2} tanévben ezen sorok írója még csak két éves tanár volt... és itt említett kilencz volt tanítványom közül csak négy van életben (Éljen: Szvacsina Géza királyi tanácsos, Kolozsvár város érdemes polgármestere, dr. Simay János igazságügyminiszteri titkár, Kopár Gerő, a kolozvári Károlyina-kórház gondnoka és Virág János orvos, Zilah (?). Sajnálom mind az öt elhunyt volt tanítványomat, de különösen a derék pap-tanárt: Novák Gerőt sajnálom, mivel 25 évet együtt töltöttünk el a tanárság terén...

Turcsa Lukácsné Mánási Ida egy négyoldalú üveget adott, mely 21 cm. magas és 9 cm. széles. Az üveg belső tere három részre (emelet) van osztva; a részeket nemzeti színre fes-

* Életrajzát ismertette a szamosújvári „Armenia“ és a „Szamosújvári Közlöny.“ (Szerk.)

tett oszlopok tartják. A felső rész (második emelet) a vármegyei életből azt a jelenetet ábrázolja, midőn a szolgabíró kezében a törvénykönyvvel botbüntetésre ítéli a gonosztevő szolgát. A hajdú nemesak előhozatta a derest (die Peinbank), hanem a gonosztevő már rajta is fekszik . . . A második és harmadik rész a bányász-életből mutat két érdekes életképet. Az üveg egyik oldalára belül ez van írva: Joannes Zinbrant anno 1766. A nemzeti színű oszlopok tanuskodnak arról, hogy ezt az érdekes dolgot magyar ember csinálta és állította össze. De az a kérdés, hogy miképen állította össze a részeket és a részekben a mintegy 30-ra menő személyt és tárgyat? Mert az üveg ép. nyaka pedig sokkal keskenyebb, hogysen ezek az alakok azon bele fértek volna. Aztán az üveg nyakában dugó van, a dugó kivésett alsó végében pedig, benn az üvegben, peczek van behuzva, úgy hogy e miatt a dugót sem lehet kihuzni. En azt hiszem, hogy a mester előbb szabadon állította össze alakjait és csak aztán öntötték az alakok köré az üveget . . .

Özv. Nagy Istvánné szül. Jeremiás Borbála (Szamosújvár-Németi) következő két tárgyat adta: egy jó állapotban levő régi. bársonnyal diszitett, szép női gallért (női felső ruhadarab) és egy ezüstözött fém-kupást (régii ürmérték, mely a liter előtt volt használatban).

A derék adakozóknak adományaikért szives köszönetet mond a Múzeum igazgatója.

— Egy derék, vallásos, adakozó polgártársunk: Szima Miklós hunyt el a napokban városunkban. Román létére, oly szépen beszélt magyarul, mint a született magyar. Habár a görög katolikuskhoz tartozott, azért minden nagyobb egyházi ünnepély vagy ájtatosság alatt ott láttuk az örmény kath. és a Szent-Ferencz-rendi atyák templomában is. „Egyik szép és üdvös szokása volt, hogy ismerősei körében a legsúlyosabb betegeket is meglátogatta s őket a hit vigaszával erősítette szenvedéseikben. Különben is sok jót tett, s keresztényi béketűrőssel tudta elviselni halálos betegségének nehéz szenvedéseit“ . . . „Boldogok a irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek“ . . . A közrészvét, (melylyel végtisztelességtétele végbement) egyik olvasónk tollából az alábbi emlék-sorokat váltotta ki, melyeket szivesen ide iktatunk:

Meghalt »Szima bácsi!« . . .

Tudjátok, ki halt meg?

Egy jó ember, tele

Buzgalommal, hittel!

Hittel, reménységgel,

Égő szeretettel.

Igaz ember volt ő,

Kit a halál vitt el,

Be' sok szemet látott

Könnyeitől ázni,

Mikor elbucszott

Szegény »Szima bácsi!« . . .